

Kielentarkastaja käännöskielen konventionaalistajana

Taina Pitkänen

Kieli-, käänös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Tampereen yliopisto

This article examines the effect of language editing and the language editor on the conventionalization of translations. My data consists of pragmatic texts translated into Finnish and the corrections made in them by the language editor, as well as the arguments given for the corrections. I examine the changes made in the translation during language editing and the resulting increased conventionalization. Conventionalization equals compliance with norms, and all changes aiming at a language free of mistakes and compliant with norms increase conventionalization to some extent. However, this is particularly obvious where several grammatically correct options are available. Here, the language editor appears to opt for wordings that make the translation's language more conventional. In practice, this may include the elimination of non-idiomatic language, conventional word choices, following old recommendations stricter than current practice, or making consistent decisions where norms are fuzzy. I also examine the argumentation for the decisions and look for ideologies that may affect linguistic decisions – what constitutes good language and what kind of language should be aimed at in translations.

Avainsanat: kieli-ideologiat, konventionaalistuminen, käännöskieli, tyylinormit

1 Johdanto

Konventionaalisuutta on pidetty yhtenä käännösten kielelle tyypillisenä, jopa universaalina piirteenä (mm. Baker 1993, 1996; Toury 1995). Konventionaalisuuden on ajateltu syntyvän käänösprosessissa kääntäjän osin tiedostamattomienkin ratkaisujen seurauksena. Ammattimaisessa käännöstoiminnassa kääntäjä on kuitenkin vain harvoin yksin vastuussa käännöksen kielellisistä ratkaisuista; ennen kuin käänös on valmis toimitettavaksi asiakkaalle, se kulkee usean ammattilaisen käsien läpi, ja esimerkiksi kielentarkastajalla on mahdollisuus vaikuttaa käännöksen kieleen. Tosin lopullinen vastuu käännöksestä, myös sen kielellisistä ratkaisuista, on kääntäjällä.

Tässä artikkelissa tarkastelen kielentarkastuksen ja kielentarkastajan vaikutusta käännöskielen konventionaalistumiseen. Esittelen tutkimustani, jonka tarkoituksena oli selvittää, millaisia muutoksia muista kielistä suomeen päin käännettyihin asiateksteihin tehdään kielentarkastusvaiheessa ja miten nämä muutokset osaltaan tekevät käännetystä kielestä konventionaalisempaa kuin alkuperäiskieli.

Kun tutkitaan käännöskielelle tyypillisiä piirteitä, samalla tullaan tutkineeksi kielenkäytön taustalla vaikuttavia ideologioita – ajatuksia siitä, millaista on hyvä kieli ja millaiseen kieleen käänöksessä tulisi pyrkiä. Esimerkiksi konventionaalistumisessa tai toisessa käänöksille tyypillisessä piirteessä, eksplisiittistymisessä, on hyvinkin selvästi kyse pyrkimyksestä tehdä tekstistä lukijalle selkeämpää ja helpompaa. Korjausten

perusteluja tarkastelemalla nostan esiin käännöstyön taustalla vaikuttavia kieli-ideologioita. Se, että hyvä kieli, johon tulee pyrkiä, on nimenomaan selkeää ja helppolukuista, on kieli-ideologinen kannanotto, joka usein jää eksplikoimatta.

2 Konventionaalisuudesta ja normeista

Konventionaalistuminen, taipumus suosia konventionaalista kieliopillisuutta, oli yksi Mona Bakerin (1993) alun perin hahmottelemista käänösuniversaali ehdokkaista¹. Myöhemmin Baker (1996) käyttää samasta ilmiöstä nimitystä normaalistaminen ja määrittelee sen pyrkimykseksi mukautua kohdekielessä konventionaalisiin ja kieliopillisiin käytäntöihin tai jopa liioitella niitä siten, että lähdetekstin virheelliset, epätavalliset tai tunnusmerkilliset ilmaukset korvataan käänöksissä kieliopillisilla, konventionaalisilla ja tunnusmerkittömillä ilmauksilla (emt. 183–184). Toury (1995) kuvaa samaa kääntämisen lainalaisuutta termillä kasvavan standardisaation laki.

Konventionaalistumista voi tapahtua niin kielen kuin kerronnankin tasolla (ks. Kuusi 2011 kaunokirjallisen kerronnan konventionaalistumisesta). Kielellinen konventionaalistuminen näkyy muutoksina välimerkkien käytössä, sanastossa, virkerakenteessa, tyylissä ja tekstin kokonaisrakenteessa. Voidaan myös puhua konventionaalistumista joko suhteessa lähdetekstiin tai suhteessa kohdekielen normeihin. Tässä tutkimuksessa puhun konventionaalistumisesta nimenomaan suhteessa kohdekielen normeihin eli pyrkimyksestä noudattaa tiukempia normeja kuin mitä suomen yleiskielen normit edellyttäisivät. Tästä näkökulmasta katsottuna käännosten kielen konventionaalistuminen on kääntäjän ja kielentarkastajan tietoisien ratkaisujen tulosta, siis pikemminkin konventionaalistamista kuin konventionaalistumista.

Konventionaalisuus on norminmukaisuutta, ja asiatekstikäntäjän ja kielentarkastajan tavoitteena on ilman muuta tuottaa suomen kielen normien mukaista kieltä. Normeja kuitenkin on monenlaisia, ja niistä vain pieni osa on nimenomaan kirjoitetun kielen yhteisesti sovittuja normeja, joita voi tarkistaa esimerkiksi kielenhuollon oppaista. Lisäksi on kielen luonnollisia normeja sekä tyyllisiä ja tilanteisia normeja (Karlsson 1995). Tässä tutkimuksessa huomioni kohdistuu tyylinormeihin, joiden suhteen oikea ja väärä eivät ole aivan yksiselitteisiä asioita.

Tyylinormit, joista voidaan myös käyttää nimitystä korrektiiviset normit (Rintala 1993), eivät jaottele ilmauksia oikeisiin ja väärin. Sen sijaan ne liikkuvat akselilla parempi/huonompi ja ovat ainakin osittain makuasia. Korrektiiviset normit kulkevat perintönä sukupolvelta toiselle ja ovat voimakkaasti sidoksissa kielenkäytön sosiaaliseen järjestyneisyyteen ja ideologioihin. Niiden tavoitteena on nimenomaan parantaa kieltä

¹ Näiden ilmiöiden universaaliuteen en tässä artikkelissa ota kantaa.

kulloinkin vallalla olevien kieli-ideologioiden² mukaisesti. (Mäntynen 2012: 382–383; Rintala 1993: 60.) Eri tekstilajeilla on omia tyylinormejaan, jotka voivat osin myös poiketa yleiskielen normeista (Mäntynen 2012: 379; Solin 2012: 352).

Käännössuomen norminmukaisuutta on aiemmin tutkinut Jarmo Jantunen (2004), joka havaitsi kääntäjien noudattavan muun muassa joihinkin muoti-ilmauksiin, adverbien, konjunktoiden ja postpositioiden yhteenkirjoittamiseen sekä E-infinitiivin instruktiivin (*riippuen, liittyen, johtuen* ym.) käyttöön liittyviä normeja huomattavasti tarkemmin kuin alun perin suomeksi tekstiä tuottavat kirjoittajat. Anne Mäntynen (2012) on puolestaan tutkinut sanajärjestyksen normittumista tietokirjojen suomennostyössä. Hänen tutkimuksessaan huomio kohdistuu normien ja kieli-ideologioiden rakentumiseen käytännön työssä. Hän kuvaa kääntäjän ja kustannustoimittajan työskentelyä neuvotteluna käännökseen sopivista kielellisistä ja tyyllillisistä ratkaisuksista, joiden voi nähdä perustuvan kunkin omiin kieli-ideologioihin ja kääntämisen normeihin sekä toisaalta rakentavan uusia normeja (Mäntynen 2012: 379).

3 Aineisto ja menetelmä

Tutkimusaineistoni on peräisin Suomessa toimivan käännöstoimiston evaluointiraportista vuodelta 2015. Evaluointiraportti on osa yrityksen laadunhallintaa, ja se sisältää koosteen käännöksiin tehdyistä korjaus/muutosehdotuksista ja niiden perusteluista. Kääntäjä saa korjauspalautteen ja tekee sen jälkeen oman lopullisen ratkaisunsa. Kääntäjä voi myös hylätä kielentarkastajan korjauksen, mikäli siihen on perusteltu syy. Näin voi olla esimerkiksi, jos kääntäjä on saanut asiakkaalta jotakin sellaista lisätietoa, jota kielentarkastajalla ei ole ollut käytettävissään. Aineistossa mukana olevat käännökset ovat kaikki ammattikäntäjien kääntämiä asiategstejä, ja korjaukset niihin on tehnyt joku käännöstoimiston omista tarkastajista. Heitä on yhteensä viisi henkilöä, mutta aineistosta ei käy ilmi, kenen tekemä korjaus on kyseessä. Aineisto on käytössäni taulukkona, johon on listattu segmentti kerrallaan alkuteksti, käännös, korjausehdotus ja korjauksen perustelu. Käännöstoimiston työkieli on englanti, joten korjausten perustelut ovat englanniksi, vaikka suomenkielisestä käännöksestä puhutaankin.

Evaluointiraportissa korjaukset on luokiteltu erilaisiin virhetyyppeihin seuraavasti: *wrong term, wrong meaning, omission, structural error, misspelling, punctuation error, style error, miscellaneous error*. Osa virhetyypeistä (*wrong meaning, omission*) kohdistuu enemmän kääntämiseen kuin suomen kieleen, ja ne jäävät tutkimukseni ulkopuolelle. Samoin jätän huomiotta oikeinkirjoitusnormeja koskevat virhetyypit *misspel-*

² Käytän tässä artikkelissa kieli-ideologian käsitettä yksinkertaisesti viittaamaan ajatuksiin siitä, millaista on hyvä kieli. Lingvistiksessä antropologiassa, sosiolingvistiikassa ja diskurssitutkimuksessa kieli-ideologioilla on tarkoitettu monenlaisia näkemyksiä siitä, mikä on kielen arvo, merkitys ja tehtävä erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa (ks. esim. Blommaert 1999; Kroskryty 2004; Mäntynen ym. 2012; Woolard 1998).

ling ja *punctuation error*. Tutkimukseni kohteena ovat tyylinormit ja tyyllillisistä korjauksista seuraava konventionaalistuminen, joten poimin aineistosta lähempään tarkasteluun tyylivirheiksi (*style error*) luokitellut korjaukset. Niiden rinnalla tarkastelen rakennevirheitä (*structural error*), jotka kohdistuvat osittain samoihin kielen piirteisiin kuin tyylivirheet. Lisäksi konventionaalistumisen kannalta kiinnostavia ovat termivirheiksi (*wrong term*) luokitellut korjaukset. Silloin kun väärä termivalinta muuttaa käännöksen merkitystä, kyse on käännösvirheestä eikä suomen kielen ongelmasta. Aineistossani on kuitenkin myös sellaisia termivirheitä, joiden korjausta voidaan pitää tyyllillisenä, ja ne olen poiminut mukaan analyysiin.

Tutkimukseni ulkopuolelle jäävät siis sovitut oikeinkirjoitusnormit ja välimerkit sekä toisaalta selvät käännösvirheet. Tutkimuksen keskiössä ovat tyylinormit, joihin liittyvät korjaukset olen luokitellut seuraavanlaisiin alakategorioihin Kielitoimiston kielioppioppaan (Korhonen & Maamies 2015) jäsentelyä apuna käyttäen:

1. Sananmuodostus (yhdyssanat, johdokset, lainasanat) ja sanojen taivutus
2. Sanan sijamuoto lauseessa: sisä- vs. ulkopaikallissija, rektiöt, genetiivimäärite vs. paikallissijailmaus, objektin muoto, predikatiivin muoto, prepositiot ja postpositiot, sijamuodon valintaan liittyvät tyylikysymykset (esim. ns. tavan adessiivi), samasijaisuus
3. Kongruenssi, omistusliitteet, muut yksikön ja monikon valintaan liittyvät kysymykset
4. Verbimuodot: persoonamuoto ja lukijan puhuttelu, aktiivi vs. passiivi, kaksoispassiivi, nollapersoonaa, sinä-passiivi, agenttirakenteet (kohdalla, toimesta, osalta ym.)
5. Lauseenvastikkeet ja muut infiniittirakenteet (johtuen, riippuen, mukaan lukien vs. mukaan luetuna), partisiippimääritteet, määritekettjut, kivettyneet ilmaukset (tietty, määrätty, perusteltu, rajattu, rajoitettu jne.)
6. Pronominit ja niiden viittaussuhteet
7. Virkerakenne: lauseiden väliset suhteet, konjunktioiden käyttö, sidosteisuus, kiilalauseet
8. Aikamuodot ja ajan ilmaukset: aikamuodon valinta, tulla-futuuri
9. Toisto
10. Symmetria
11. Sanajärjestys
12. Sananvalinta: rekisteri, muotisanat, anglismit, substantiivivyyli, lyhenteiden käyttö
13. Tekstin kokonaisrakenne: kappalejako, otsikointi, luettelmat (luetelmien välimerkit oikeinkirjoitusta), virkejako, virkkeiden järjestys
14. Epäidiomaattisuus, vieraan kielen vaikutus tai liian sanatarkka käänös

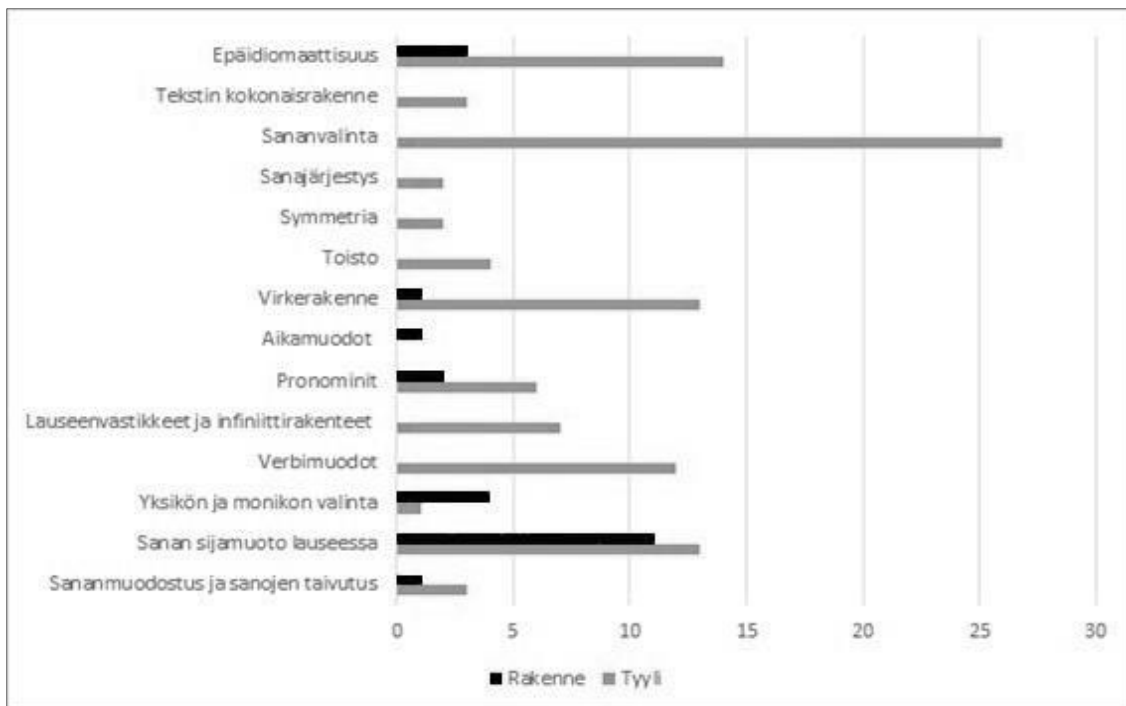
Esitän ensin määrällisiä tuloksia käännöksiin tehdyistä korjaus/muutosehdotuksista ja pyrin aineistoesimerkkien avulla osoittamaan, millä tavalla muutokset konventionaalistavat käännösten kieltä. Sen jälkeen siirrän huomioni korjausten perusteluihin ja analysoin niistä luettavissa olevia kieli-ideologioita.

4 Kielentarkastajan ehdottamat muutokset ja niiden konventionaalistava vaikutus

4.1 Virhetyypit ja korjausten määrä

Tyylivirheitä (*style error*) ovat tyyli- tai tekstilajinormien rikkomisesta syntyvät virheet. Tyylivirheiden korjaamisella pyritään sujuvoittamaan tekstiä, mutta kieliopillisuuden kannalta korjaukset eivät ole välttämättömiä. Rakennevirheet (*structural errors*) sen sijaan ovat kielioppivirheitä, joiden korjaamista ei voi pitää makuasiana.

Tyylivirheiksi luokiteltuja korjauksia oli aineistossa yhteensä 120. Mukaan on laskettu myös ne muutamat termivirheet, joita voidaan tyylikysymyksinä. Tyyliin liittyvien korjausten määrä ja jakautuminen eri virhekategorioidiin on esitetty kuviossa 1 sinisellä väriellä. Vertailun vuoksi esitän samassa kuviossa (punaisella) myös rakennevirheet, koska vertailu auttaa näkemään, millaiset kielelliset valinnat ovat tyylikysymyksiä (parempi/huonompi) ja mitkä tuottavat sellaisia virheitä, jotka täytyy korjata, jotta lopputulos olisi kieliopillisesti moitteetonta suomea (oikein/väärin). Rakennevirheitä oli aineistossa huomattavasti vähemmän kuin tyylivirheitä, mikä on käännösten laadun kannalta hyvä asia.

Kuvio 1. Tyyli- ja rakennevirheet

Kuten kuvioista 1 näkyy, erityisesti sijamuodon valinta ja kongruenssi voivat olla sekä tyyli- että rakennekysymyksiä. Esimerkiksi verbikongruenssin suhteen säännöt ovat yksiselitteisiä oikein/väärin -asioita silloin, kun subjekti on verbin edellä (*Myös laatu sekä potilaiden ja hoitajien turvallisuus on po. ovat vaakalaudalla.*), mutta muuttuvat

enemmän makuasioiksi esimerkiksi esittelylauseissa (eksistentiaalilauseissa), joiden lopussa on monikollinen substantiivi (*Mukana seuraa ~ seuraavat käyttöohjeet.*) (Korhonen & Maamies 2015: 155).

Evaluointiraportissa oli luokiteltu rakennevirheiksi myös joitakin liian sanatarkkoja käännöksiä, jotka kuitenkin lienevät enemmän tyyliasioita. Luokittelun vaikeus saattaa kertoa siitä, että juuri näihin kielen piirteisiin liittyvät normit ovat hyvin häilyvärajaisia, ja kielentarkastajan on ollut vaikea päättää, onko kysymys tyylistä vai oikein/väärin -asiasta. Palaan normien häilyvyyteen tarkemmin luvussa 4.2.3.

4.2 Käännösten kieltä konventionaalistavat korjaukset

Mikäli konventionaalistumisen (tai konventionaalistamisen) ajatellaan tarkoittavan pyrkimystä kieliopillisesti virheettömään, norminmukaiseen kieleen, kaikki kielentarkastajan tekemät muutokset ovat konventionaalistavia. Aivan erityisesti konventionaalistaminen kuitenkin näkyy sellaisissa kohdissa, joissa kääntäjällä on valittavanaan useita kieliopillisesti oikeita vaihtoehtoja.

Konventionaalisuus voi olla esimerkiksi epäidiomaattisuuden karsimista, konventionaalisia sananvalintoja, normien omaehtoista tiukentamista tai johdonmukaisten ratkaisujen tekemistä siellä, missä normit ovat häilyvärajaisia. Seuraavaksi käsittelen aineistoesimerkkien avulla sananvalintojen ohjailua, normien tiukentamista ja häilyvärajaisia normeja. Epäidiomaattisuus sen sijaan on liian laaja ja monimuotoinen ilmiö tässä artikkelissa käsiteltäväksi, sillä se voi näkyä niin sanastossa, fraseologiassa kuin lauserakenteidenkin tasolla.

4.2.1 Sananvalintojen ohjailua

Sananvalintoihin kohdistuvissa korjauksissa konventionaalisuus voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että suositellaan synonyymeistä frekventeintä vaihtoehtoa tai pyritään välttämään puhekielistä tai muuten tunnusmerkkistä sanastoa. Usein korjausehdotusta perustellaan yksinkertaisesti sillä, että se kuulostaa luonnollisemmalta.

Kielioppaissa sananvalintoihin liittyvinä kielenhuoltoasioina luetellaan muun muassa muoti-ilmaukset, tilastokieli, substantiivityyli, rekisterin valinta sekä vierasperäisten sanojen käyttö (esim. Iisa ym. 2012; Itkonen & Maamies 2007).

Tässä aineistossa sananvalintakorjaukset keskittyivät kolmeen teemaan: anglismeihin, puhekielisyyteen ja substantiivityyliin.

- (1) Translations built around "takaa/tarjoaa/mahdollistaa" could often be expressed in a more native way by reconstructing the phrase. (anglismi)

- (2) It is often better to avoid nouns ending with *uus/yys*. "parantaa istuvuutta" can be rephrased "istua paremmin". (substantiivityyli)

4.2.2 Normien tiukentamista

Korjausehdotusta voidaan pitää konventionaalistavana myös silloin, kun siinä ohjataan noudattamaan vanhojen kielioppien suosituksia, jotka ovat usein nykyistä tiukempia. Esimerkiksi Mäntysen (2012: 393) mukaan onkin varsin tavallista, että tyylinormit, jotka virallinen kielenhuolto on jo kumonnut, jatkavat elämäänsä kieliyhteisössä.

Uuden ja vanhan normin rinnakkaiselo synnyttää kielenkäyttäjän kannalta joskus hankaliakin rajatapauksia: jotakin rakennetta tai ilmausta koskeva normi on saattanut osoittautua liian tiukaksi, ja sitä on jouduttu väljentämään, mutta uusi, väljempi normi herättää myös vastustusta. Tällä hetkellä kenties tunnetuin esimerkki tällaisesta väljennyksestä normista on *alkaa*-verbin rektio (*alkaa tehdä / alkaa tekemään*). Aiemman normin mukaan oikea muoto oli A-infinitiivi *alkaa tehdä*, mutta varsinkin epämuodollisessa kielenkäytössä MA-infinitiivillinen muoto *alkaa tekemään* on jo pitkään ollut hyvin yleinen. Silti kieliyhteisö ei ole kunnolla hyväksynyt vanhasta normista poikkeavaa muotoa, joten *alkaa tekemään* kuulostaa monen mielestä edelleen virheelliseltä. Nyt *alkaa tekemään* -muoto on hyväksytty yleiskieleen, mutta tavallaan varoitusten saattelemana: kaikki kielenkäyttäjät eivät sitä hyväksy, joten kirjoittaja voi varautua mahdollisiin vastalauseisiin. (Korhonen & Maamies 2015: 34.)

Mahdollisiin vastalauseisiin varautuminen on erityisen tärkeä näkökohta kääntäjälle, joka ei tuota tekstiä omiin tarpeisiinsa vaan asiakasta varten. Asiakkaan toiveet ja odotukset on otettava huomioon, ja usein on helpompaa valita odotusten mukainen ratkaisu kuin ryhtyä perustelevaan asiakkaalle omaa valintaansa – vaikka se olisikin oikea ja suositusten mukainen. Kenties siitä syystä kääntäjät ovat tavallista kielenkäyttäjää varovaisempia kielellisissä ratkaisuissaan. Anthony Pym (2008) esittää kommunikatiivisten riskien välttelyn olevan jopa merkittävin kääntäjän ratkaisuja selittävä tekijä.

Tämän tutkimuksen aineistossa omaehtoiset normitiukennukset näkyvät jyrkkinä *should be avoided* -ohjeina sellaisista kielen piirteistä, jotka kielioppien mukaan eivät ole yksiselitteisesti vääriä tai vältettäviä.

Esimerkiksi lauseenvastikkeiden käytöstä kielentarkastaja antaa varsin ehdottomalta kuulostavan ohjeen:

- (3) Clause equivalents (ostettaessa) **should usually be replaced** with more fluent alternatives.

Kielioppien suhtautuminen lauseenvastikkeisiin on varovainen; lauseenvastikkeiden esittelyä seuraa tavallisesti luettelo niiden vääristä tai ongelmallisista muodostus- ja käyttötavoista. Ehdotonta lauseenvastikkeiden käytön kieltä nykyisistä kielioppaista ei

kuitenkaan löydä. (esim. Korhonen & Maamies 2015: 211–239; Iisa ym. 2012: 290–301; Itkonen & Maamies 2007: 82–84.) Joka tapauksessa lauseenvastikkeet tekevät kielestä tiiviimpää ja samalla vaikeammin ymmärrettävää, joten silloin, kun tarkoituksena on tuottaa mahdollisimman selkeää kieltä, saattaa olla viisasta välttää lauseenvastikkeita. Kyse on siis selkeyden ideologiasta, ja toisinaan kielentarkastaja perusteleekin jyrkkiä kieltojaan tällaisilla kieli-ideologisilla näkökohdilla.

- (4) Non-finite clauses **should be avoided** at the start of a sentence in dynamic texts, **as they often seem "translated" and needlessly complicate the sentence structure.**

Lauseenvastikkeiden lisäksi korjauksissa neuvotaan välttämään myös muita infiniittisiä rakenteita. Erityisesti muutamia post- tai prepositioiksi kivettyneitä infiniittirakenteita (esim. *riippuen, koskien*) on vanhemmissa kielioppaissa (esim. Itkonen & Maamies 2007: 79) pidetty tyylillisesti huonoina niiden monitulkintaisuuden vuoksi.

- (5) The structure "riippumatta" **should be avoided.**

Tällaisten ilmausten hyväksyttävyyden kannalta olennaista on se, synnyttävätkö ne monitulkintaisuutta, eli onko esimerkiksi edellinen esimerkkilause luettavissa niin, että kyse on konkreettisesta riippumisesta. Mikäli väärintulkinnan mahdollisuutta ei ole, tällaiset ilmaukset eivät nykyisten suositusten mukaan sinällään ole vältettäviä (Korhonen & Maamies 2015: 231).

Post- tai prepositioiksi kivettyneitä muotoja ovat myös substantiivipohjaiset *osalta, puitteissa, kohdalla* jne.

- (6) The constructions involving the word "osalta" **should be avoided** in Finnish.

Kankeina ja paperinmakuisina näitä ilmauksia on totuttu karttamaan, ja kielioppaissa usein suositellaan niiden tilalle muita vaihtoehtoja (Iisa ym. 2012: 242–243; Itkonen & Maamies 2007: 276). Kielitoimiston ohjepankissa tällaisista kivettyneistä post- ja prepositioista todetaan, että ”nämä ilmaukset saattavat joissain tapauksissa lisätä tekstin abstraktiutta ja vaikeuttaa tulkintaa, vaikka muutoin selviä ovatkin” (<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi>). Ohjeen voi siis lukea: ”hyväksytään mutta varoitusten saattelemana”. Tutkimukseni aineistossa kielentarkastaja näyttää lukeneen varoitukset kieltoina. Sen sijaan seuraavan esimerkin *better not to use* -ohje ei selity vanhaan normiin tukeutumisella tai käyttörajoitusten tulkitsemisella täyskielloiksi.

- (7) **Better not to use** "tulee olla" structure.

Kielitoimiston sanakirja (<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi>) esittää *nesessiiviverbit pitää, täytyä ja tulla* toistensa synonyymeina. Myöskään kielioppaista ei löydy selitystä sille, minkä vuoksi *tulee olla* -rakennetta ei saisi käyttää. Ilmausten välinen ero saattaa

liittyä käskyn tai ohjeen sitovuuteen. Kyse voi olla myös tekstilajinormista: *tulee olla* voi vaikuttaa esimerkiksi liian muodolliselta tai viralliselta arkiteksteihin.

Käännöskielen konventionaalistumisen näkökulmasta tällaiset kielioppaiden antamien ohjeiden kanssa ristiriidassa olevat korjaukset ovat kiinnostavia siksi, että ne eivät vaikuta epähuomiossa tehdyiltä vääriä ratkaisuilta, vaan niiden perusteluista välittyy tietty kieli-ideologinen pohjavire, pyrkimys selkeämpään kieleen.

4.2.3 Häilyvärajaisia normeja

Toisenlaista yleiskielen harmaata aluetta ovat ne normit, joita Kielitoimiston kielioppioppaassa kutsutaan häilyvärajaisiksi normeiksi. Ehdottomien normien ja vapaan vaihtelun väliin jää raja-alue, jolle sijoittuu runsaasti vaihtelua sallivia kielenpiirteitä. Näiden kielenpiirteiden vaihtelu on niin moninaista, ettei sitä voi yksiselitteisesti kuvata eikä myöskään tiukasti ohjeistaa. (Korhonen & Maamies 2015: 33.)

Häilyvärajaisia normeja ovat esimerkiksi yhdyssanojen muodostamiseen, sijamuodon valintaan ja kongruenssiin liittyvät normit (emt. 21). Tutkimusaineistostani löytyi esimerkkejä ainakin yhdyssanan muotoon ja eksistentiaalilauseen kongruenssiin liittyvistä korjauksista.

- (8) I find it easier to understand the long compound word "monikopiotulostustyön" than two separate words "monikopioisen tulostustyön".
- (9) Tuotevalikoimaan kuuluvat myös puupalkit, maalit, vuorivilla ja betonilaatat. → Tuotevalikoimaan kuuluu myös erilaisia rakennusalan tuotteita kuten puupalkkeja, maaleja, vuorivillaa ja betonilaattoja.

Yhdyssanan määriteosa voi olla joko nominatiivi- tai genetiivimuotoinen, ja sanaliitto on yhtäläillä mahdollinen vaihtoehto kuin yhdyssana (emt. 40–44). Tässä tapauksessa valitsemalla kahdesta (tai useammasta) oikeasta vaihtoehdosta toisen kielentarkastaja on kieltänyt vaihtelun mahdollisuuden ja on ikään kuin piirtänyt selkeän rajan sinne, missä rajaa ei ole. Sama koskee eksistentiaalilauseen verbimuodon valintaa: esittelylauseissa, joissa monikollinen subjekti tulee vasta verbin jäljessä, verbi voi olla joko yksikössä tai monikossa (emt. 161). Tässä kielentarkastaja on korjannut verbin yksikköön ja samalla vaihtanut subjektin sijamuodon partitiiviksi. Eri vaihtoehtojen merkityksissä on pieniä vivahde-eroja, mutta niitä kielentarkastaja ei ole korjausten perusteluissa eritellyt. Perustelematta jättäminenkin kertonee osaltaan normien häilyvyydestä: ratkaisuja on vaikea tai jopa mahdoton perustella, ja siksi myös ammattimainen kielenkäyttäjä turvautuu pelkästään omaan kielikorvaansa.

5 Korjausten perustelut ja niiden ideologisuus

Yksi keino päästä käsiksi kielellisiä valintoja sääteleviin normeihin ja niiden taustalla vaikuttaviin kieli-ideologioihin on tutkia metakieltä, eli sitä miten kielenkäyttäjät puhuvat kielestä ja perustelevat kielellisiä valintojaan (Mäntynen 2012: 388; Woolard 1998: 9).

Mäntynen (2012: 389) korostaa, että käännöksiä koskevat hyvän kielen normit ja kieli-ideologiat rakennetaan nimenomaan käännöksen kieltä ja sisältöä kommentoivalla metakielellä. Toisaalta myös se, että korjauksia ei kommentoida mitenkään, kertoo jotakin kieli-ideologioista. Mäntynen (mp.) mukaan tällaisia korjauksia voi nimittäin pitää implisiittisinä normien ja kieli-ideologioiden ilmentyminä, joissa rakennettavaa normia ei sanallisteta, mutta joka on tehdyn korjauksen perusteella yleensä selvästi hahmotettavissa.

Korjausten perusteleminen tai perustelematta jättäminen ovat Mäntynen (mp.) mukaan kieli-ideologisia tekoja myös siinä mielessä, että perustelematta jättämisen voi ajatella uusintavan ja vahvistavan olemassa olevaa normia. Esimerkkinä hän nostaa esiin virkkeen aloittamisen numerolla. Hän arvelee, että pyrkimys numeroalkuisten virkkeiden välttämiseen on niin itsestään selvä normi, ettei siihen liittyviä korjauksia tarvitse erikseen perustella. Omassa aineistossani tilanne on kuitenkin toisenlainen. Ne korjaukset, joita ei ole mitenkään perusteltu, eivät ole itsestäänselvyksiä, vaan pikemminkin näyttää siltä, että kielentarkastaja ei niissä ole osannut sanallistaa ongelmaa. Se voi tietysti kertoa siitä, että kielentarkastaja tekee ratkaisujaan pikemminkin intuitiivisesti kuin kielipillisen tiedon perusteella, mutta toisaalta perustelemisen vaikeus kertoo myös kielen normien häilyvyydestä. Selkeiden virheiden ja toisaalta kielioppaisiin kirjattujen normien väliin jää harmaa alue, jolla ollaan kieli-ideologioihin perustuvien omaehtoisten normien varassa.

Kieli-ideologioiden kannalta kiinnostavimpia ovat ne korjaukset, jotka on perusteltu pelkillä adjektiiveilla, joissa kieli-ideologinen kanta on näkyvissä puhtaimmillaan.

- (10) Translation feels a bit **heavy** and **complicated** and could be restructured for **smoother** style.
- (11) The sentence construction is somewhat **awkward** and could be modified to be **easier to read**.
- (12) **Clumsy** sentence structure
- (13) The structure is quite **hard to understand**.
- (14) Original translation seems too **stiff** and **complicated**, and should be adapted to sound more **natural**.

Se, mitä kielestä sanotaan, ja erityisesti, miten se sanotaan, ilmentää erilaisia kieli-ideologioita (Mäntynen 2012: 388; Woolard 1998: 9). Näistä adjektiiveista voi lukea, millaista on hyvä käännöskieli.

Kieli-ideologisilla kannanotoilla tuntuu olevan selitysvoimaa, sillä myös kieliopin terminologiaa käyttäviin selityksiin yhdistyy usein kieli-ideologisia perusteluja, ja toisaalta pelkillä adjektiiviluonnehdinnoilla selitetään sellaisiakin ilmiöitä, joille olisi löydettävissä kieliopillinen selitys.

- (15) It **sounds more natural** to "select from" than it sounds to "select in" (as if the person would literally be in the option menu).

Tässä kieliopillinen selitys voisi viitata ainakin *valita*-verbin rektioon ja verbien suuntaisuuteen (ISK § 1253). Toisaalta kielentarkastajan korjauksen taustalla voi olla myös tekstilajinormi tai pyrkimys yhdenmukaisuuteen samalla asiakkaalle käännettävissä teksteissä.

6 Pohdinta

Kun kääntämisen yhteydessä puhutaan normeista, kyse on paljosta muustakin kuin kielihuollon normeista. Tässä artikkelissa olen kuitenkin rajannut tarkasteluni vain suomen kielen normeihin ja jättänyt kääntämiseen liittyvät näkökohdat sivuun.

Lienee selvää, että kääntäjän tehtävänä on ensisijaisesti tuottaa viestintätilanteeseen sopeva käännös, jonka sisältö vastaa mahdollisimman hyvin alkuperäistä. Hyvä suomen kieli ei ole käännöksessä itseisarvo vaan palvelee jotakin muuta tavoitetta, esimerkiksi lukijaystävällisyyden ja selkeyden tavoitteita, jotka puolestaan ovat kieli-ideologisia päämääriä.

Käännösten kielen konventionaalistumisen syytä on ollut tapana hakea käännösprosessista ja kääntäjän toiminnasta. Tässä artikkelissa olen nostanut esiin kielentarkastajan roolin ja pyrkinyt näin korostamaan kuvaa kääntämisestä useamman ammattilaisen yhteistyönä. Kommentoimalla käännöksen kielellisiä ratkaisuja kielentarkastaja tulee sanallistaneeksi omia kieli-ideologisia näkemyksiään ja samalla haastaneeksi myös kääntäjän pohtimaan ratkaisujensa taustoja.

Tutkimuksessani mukana olleet kielentarkastajat näyttivät muokkaavan käännöksen kieltä virheettömämmäksi ja norminmukaisemmaksi, joskus jopa yleiskielen normeja tiukempien normien mukaiseksi, mikä tekee kielestä hyvin konventionaalista. Tekstilajikohtaisten normien lisäksi kääntäjillä näyttää olevan omia, kirjoittamattomia normeja, jotka periytyvät kääntäjänkoulutuksen ja vanhempien kollegojen ohjauksen kautta. Lisäksi käännöstoimistoilla on usein myös kirjallisia kielenhuolto-ohjeistoja. Niissä saattavat jäädä elämään myös sellaiset normit, jotka virallinen kielenhuolto on jo kumonnut.

Niin normit kuin kieli-ideologiatkin syntyvät ja uudistuvat käytännön kielityössä. Joka kerta kun kääntäjä tai kielentarkastaja tekee jonkin kielellisen ratkaisun, hän samalla

joko vahvistaa tai heikentää siihen liittyvää normia. Joskus normit ovat häilyviä, eikä yksiselitteistä oikeaa vaihtoehtoa ole. Silloin ammattimaisellakaan kielenkäyttäjällä ei ole ratkaisunsa tueksi muuta kuin oma kielitajunsa ja käsityksensä siitä, millaista hyvän kielen tulisi olla.

Se, mistä ja millaisen prosessin tuloksena normit syntyvät, miten niistä neuvotellaan, ja kenellä on valta päättää, millaisia normeja noudatetaan, olisivat myös kiinnostavia kysymyksiä selvitettäväksi. Ne vaatisivat kuitenkin kokonaan toisenlaisen tutkimusotteen kuin tässä artikkelissa, jossa huomion keskipisteenä on käännöksen kieli.

Tämän tutkimuksen aineistossa kielentarkastajien perusteluista piiryy hyvin yhtenäinen kuva hyvästä käännöskielestä. Se on sujuvaa, helposti luettavaa ja idiomattista. Karsittavia piirteitä ovat kömpelyys, raskaus, vaikeaselkoisuus ja epäluonnollisuus. Näin ollen myöskään käännösten kielen konventionaalistuminen ei ole kääntämisen sivutuotteena syntyvä ilmiö, vaan pikemminkin tietoista konventionaalistamista, jonka vaikuttimena on kääntäjien omaksuma selkeän kielen ihanne.

Konventionaalisuus on myös prosessoituneisuutta: ammattimainen käännös kulkee monen ammattilaisen käsien kautta, usein tarkkaan määritellyn prosessin mukaisesti. Myös asiakkaan odotuksilla on suuri merkitys. Käännösten kielelle tyypillinen varovaisuus selittyneekin ainakin osittain varautumisella asiakkaan vastalauseisiin.

Kielentarkastajan ratkaisuihin kohtaavat kääntäjäsukupolvelta toiselle siirtyvät kieli-ideologiat, kääntäjän toimintaympäristön asettamat rajoitteet, käännöstoimistojen laatu-järjestelmät ja asiakkaan toiveet. Ne yhdessä tuottavat konventionaalista – ja selkeää – käännöskieltä.

Lähteet

- Baker, Mona (1993). *Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications*. Teoksessa: *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*, 233–250. Toim. Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini-Bonelli. Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins.
- Baker, Mona (1996). *Corpus-based translation studies: The challenges that lie ahead*. Teoksessa: *Terminology, LSP and translation. Studies in language engineering in honour of Juan C. Sager*, 175–186. Toim. Harold Somers. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Blommaert, Jan (1999). *The debate is open*. Teoksessa: *Language ideological debates*, 1–38. Toim. Jan Blommaert. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Iisa, Katariina, Hannu Oittinen & Aino Piehl (2012). *Kielenhuollon käsikirja. 7. laajennettu ja päivitetty painos*. Helsinki: Yrityskirjat Oy.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli, Maria Vilkkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho (2004). *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, Terho & Sari Maamies (2007). *Uusi kieliopas. 3. tarkistettu painos*. Helsinki: Tammi.
- Jantunen, Jarmo Harri (2004). *Suomennosten kieliasu puntarissa*. *Virittäjä* 108, 559–572.
- Karlsson, Fred (1995). *Normit, kielenkäyttö ja kieliopit*. Teoksessa: *Tutkimuksen etulinjassa*, 161–172. Toim. Jan Rydman. Helsinki: WSOY.

- Kielitoimiston ohjepankki. *Post- ja prepositiot: perusteella, suhteessa, kohdalla, toimesta, riippumatta*. [lainattu 12.4.2016] Saatavilla <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/haku/post%20ja%20prepositiot/ohje/625>
- Kielitoimiston sanakirja*. Hakusanat pitää, tulla ja täytyä. [lainattu 15.4.2016] Saatavilla <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>
- Korhonen, Riitta & Sari Maamies (toim.) (2015). *Kielitoimiston kielioppiopas*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 175. Helsinki. Kotimaisten kielten keskus.
- Kroskity, Paul V. (2004). Language ideologies. Teoksessa: *A companion to linguistic anthropology*, 496–517. Toim. Alessandro Duranti. Malden, MA: Blackwell.
- Kuusi, Päivi (2011). *Miksi näkökulma muuttuu käännöksessä? Eksplisiittistämisen ja normaalistamisen selitysvaivoja seuraukset*. Acta Universitatis Tamperensis 1638. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Mäntynen, Anne (2012). Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjojen suomennostyössä. *Virittäjä* 116, 378–409.
- Mäntynen, Anne, Mia Halonen, Sari Pietikäinen & Anna Solin (2012). Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 116, 325–348.
- Pym, Anthony (2008). On Toury's laws of how translators translate. Teoksessa: *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in Homage to Gideon Toury*, 311–328. Toim. Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Daniel Simeoni. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. [lainattu 12.4.2016] Saatavilla: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=5caf1da6-5fb1-429e-837a1d563c76314e%40sessionmgr120&vid=0&hid=116&bdata=JkF1dGhUeXBIPWNvb2tpZSxp cCx1aWQmc2l0ZT1laG9zdC1saXZlJnNjb3BIPXNpdGU%3d#AN=229676&db=nlebk>
- Rintala, Päivi (1993). Suomen kirjakielen normeista. *Sananjalka* 34, 47–67.
- Solin, Anna (2012). Genremuutos kieli-ideologisena prosessina. Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen. *Virittäjä* 116, 349–377.
- Toury, Gideon (1995). The nature and role of norms in translation. Teoksessa: *Descriptive Translation Studies and Beyond*, 53–69. Toim. Gideon Toury. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Woolard, Kathryn A. (1998). Introduction. Language ideology as a field of inquiry. Teoksessa: *Language ideologies. Practice and theory*, 3–47. Toim. Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskity. New York: Oxford University Press.